

Virkeligheden

JEG HAR foran mig liggende et lille uanseligt Skrift, udkommet paa Gyldendals Forlag i 1866, ni Aar før jeg selv saa Lyset. Det er Georg Brandes' Debut paa sin lange og dybt indgribende Forfatterbane, en Pjece paa 76 Sider, der hedder »Dualismen i vor nyeste Filosofi«. Det Forfatterskab, som indledes med ovennævnte lille Stridsskrift, blev et Forfatterskab, der paa mange Omraader rejste Striden, saa der staar Gny deraf endnu og vil vedvare dermed længe efter vor Tid. Men jeg vil blot særlig opholde mig ved det Skel, det satte i den danske Literatur.

Før Georg Brandes optraadte, bestod en rig og blomstrende Literaturperiode, som man nu ofte benævner Guldalderen, den romantiske Digtningstid, hvis førende Aander var store Genier som Goethe, Lord Byron og hos os Oehlenschläger, Grundtvig, H. C. Andersen. Disse store Digteres Glanstid var ebbet ud, og et større Antal Efterlignere uden Ophavsmændenes Oprindelighed og aandelige Omfang var fremstaaet. Imidlertid havde det øvrige Europa udviklet sig videre og bragt nye Ideer ind i Kunsten og Tænkningen, mens Danmark laa stille og stirrede paa Haletudserne i sin egen Andedam. Som bekendt blev det Georg Brandes, der bragte det danske Aandsliv i Forbindelse med den øvrige Verdens. Det skete ikke lempeligt, det laa ikke for hans Natur at være

den stille Susen i Sivene. Han var Storm, Lyn, den store Vækker, det nyes ildslyngende Profet.

Der blev sat et skarpt Skel mellem den gamle og den ny Literatur-Epoke. Guldalderens Folk, Romantikerne, hørte en svunden Tid til. Nu kom den nye Tid for fuld Musik, Realismen. Virkelighedens Forkyndere stod frem fra alle Sider. Endelig var man færdig med Alfer, Spøgelser, Bønderpiger, der hendansede paa Marken med Liljehænder og brændende Rosenkinder, færdig med Bragesnak, Ravnegelder, talende Dyr og Fugle og hele Romantikens Materiale, der efterhaanden var bleven forslidt ved for megen Gentagelse. I min første Ungdom gjorde Ewalds »Fiskerne« et saadant Indtryk paa mig, at jeg kunde store Partier af dette højstemte Versdrama udenad. Senere belærte Realismen mig om, at disse olympiske Syngefiskere ingen Steder egentlig hørte hjemme. Nu skulde vi se Fiskere i lange Vandstøvler med Tjære fra Neglene til Albuerne, med Kæven skæv af Skraa og Langspyt mellem de salte Vittigheder, som stænkede dem fra Sjælen. Eller Bønderkarle med Lapper paa Bukserne og bidende Ordsprog langs Lebladet.

Det var en Fornyelsens Tid. Man steg ned fra Skyerne og lærte at genkende Jorden. Næsten al Ungdom svor til den nye Fane. Mindre Aander fortabte sig i Vandstøvlerne og Bukselapperne, men de store erobrede Verden igen paa en ny frisk Maade, ganske som de første store Romantikere i sin Tid havde gjort det paa deres Maade. Det faldt dog ikke alle lige let stadig at holde Hjulet i Plovfuren. Nogle havde endnu en Del Romantik i Kro-

gene af Sindet, og de var dog ikke de mindste af Realisterne. Bjørnstjerne Bjørnsons Ungdomsfortællinger staar vel paa Overgangen mellem de to Tider. Det er en Realisme med Nordlys og Morgensol og lyse Drømme over. Holger Drachmann kunde boltre sig i Skum og Skvæt og Skraatobak for i næste Aandedrag at sparke Skillevæggen mellem Dagligdagen og Fantasiens fortryllende Verden ned med et Brag. Og Henrik Ibsen. Hvem var større Realist end han? Men alligevel krøb Dovregubber og mystiske Skikkelser frem over hans Tankeverdens Horisonter. Eller tilhører nogen Virkeligheden mere end Johannes V. Jensen, selv om den døde Axel vandrer over Fjorden i den lyse Sommernat med Kisten paa sin Bag i hans Roman »Kongens Fald«, hvor ellers Realismen fejrer Triumfer som i Skildringen af det stockholmske Blodbad.

Skellet mellem Romantik og Realisme – for at tale om de to Hovedretninger i Literaturen indenfor de senere Tider – er maaske mere indbildt end man tror. Egentlig bliver der nærmest Tale om oprindeligt Talent og Epigoneri. Ogsaa de store Romantikere havde en Realisme bag deres Symboler. De havde dybe Rødder i Virkeligheden, ligesaa dybe som Realisterne. – Hvem har udtalt mere evige Sandheder end Shakespeare? Hvem har set dybere ind i Menneskesjælen og Menneskelivet end Byron? Hvem har staaet Naturens inderste Kræfter nærmere end Goethe? De store Aander har intet med Doktriner eller Retninger indenfor Literaturen at gøre. De løfter hver paa sin Vis Verden og Virkeligheden op af de

Dødvande, hvori de ofte er dukket i Vanemenneskenes Bevidsthed.

Der fortælles, at den gamle Landshøvding Pontius Pilatus spurgte: »Hvad er Sandhed?« Det var et klogt Spørgsmaal, der røbede en verdenserfaren Mand, en højt kultiveret Aand. Vor Tid ville maaske ligesom udvide det lidt og give det Formen: »Hvad er Virkelighed?«

Hver Slægt, som ser Lyset, har naturligvis en Følelse af at være sig Virkeligheden bevidst, snart i større, snart i mindre Grad, men det er kun et ringe, et næsten forsvindende Omraade, den menneskelige Erkendelse omspænder. Endda har denne Erkendelse udviklet sig overordentlig fra Historiens ældste Tider til vore Dage. Alene i de sidste 20 Aar er den menneskelige Evne gaaet frem i et Tempo og i en Grad, som næsten maatte lamme vor Fantasi, om ikke vi selv havde oplevet dens Udvikling i naturlig Rækkefølge. For tyve Aar siden skrev jeg i »Tidernes Sang« om det Under, et Menneske vilde staa overfor, der pludselig vaagnede op efter nogle Tusind Aars Forløb:

»Men hvis du vaagned op i hine Aar,
som nu du rører dig ved Morgenrøde,
du vilde søge, hvad du slap i Gaar –
saa hastigt rinder Tiden for de døde.

Du vilde spørge: »Hvor er Hus og Slægt?
Er det en Hund, som henad Vejen springer?
Og dette store, skinnende Insekt?
Et Menneske med solforgyldte Vinger.«

»Hvad er der sket i Nat? Nu samme Lyd!
Der svirrer atter én forbi med Gny
i lange Buer mellem Mark og Sky,
og se en Sværm, der larmer ud i Syd.«

Og nu blot tyve Aar efter har dristige Flyvere gentagne Gange fløjet over Atlanterhavet og langt ud over Stillehavet: New York-Paris, New York-Berlin, Genua-Buenos Ayres, San Francisco-Honolulu. Ikke at tale om, at der baade over den gamle og den nye Verden er lagt Flyveruter med planmæssig daglig Fart, hvor Passagerer nu bevæger sig over Landene i Timer, mens Togenes Passagerer bruger Dage. Eller tænk paa de styrbare Luftskibe, den traadløse Telegrafi, Radioen. Der er Undere nok. Og vor egen Generation har været med i det alt sammen. Og hvor langt mente vi ikke allerede at være naaet for tyve Aar siden? Nogle vil sige: Alt dette vedkommer ikke Sjælen. Det er kun mekaniske Opfindelser. En ganske overfladisk Betragtning.

Det er først og fremmest Sjæl, Gnister af den menneskelige Aand. Og de nye Evner udvider og omdanner Sjælen. Men Sjælen er trods alt lige fjernt fra at have erkendt den egentlige, inderste Virkelighed. Det er kun et snævert Omraade af Tilværelsens Kræfter og Foreteelser, den omspænder. Jeg tillader mig paany at citere mig selv. Hovedpersonen i min Novelle »Hemmeligheden« siger: »Ja, for hvad er den Sjæl, jeg har? Hvad er den Bevidsthed, som nu jubler og vaander sig i mig? Er den ikke Sfarernes femstrengede Musik, de fem Sansers Sang, en Drøm, et Digt af Kloderne? Stjerner

har avlet mig, og det er mit Liv, at Stjerners Evner har Bolig i mig.«

I min Studentersamfunds-Kantate (1911) siger den unge Mand:

»Ud af Elementerne strømmer Sjælens Kræfter,
Sønner og Døtre følger Fader og Moder efter.
Øjne som Skummets Øjne ved Havets Bred
aabnes i Nuet og blændes af Evighed;
de stirrer mod Jorden i Tørst efter Tingenes Sandhed,
den slaar dem med Solskinsdagens syvfarvede Blindhed.
Virkelighed! Finder vi aldrig dig?«

Og i samme Kantate:

»Og alle Ting, jeg kommer nær,
har Dyb, jeg aldrig maaler.
Ej røber Solen, hvad de er,
men kun hvordan de straalere.«

Der tales undertiden om en haandgribelig Virkelighed, men denne saavel som Haanden, der griber den, er et Stadium i Processer, som for Størstedelen er ukendte, i en uafbrudt, ofte umærkelig Forvandling.

2.

Videnskaben og Religionerne gør vel i særlig Grad Fordring paa at være de sande Verdens Lys og føre til de dybeste Erkendelser af Virkeligheden. De lever imidlertid i en evig Krig med hinanden, og »Tro og Viden« erklærer sig ofte uforenelige og af forskellig Natur, skønt megen Viden egentlig kun er Tro og megen Tro kun Over-

tro. Skellet gælder i hvert Fald ikke for deres Oprindelse. Religionerne er i deres Ophav de første Skridt paa Videnskabens Vej. De første Iagttagelser af Himlens Kræfter og Kræfterne i Jordens Elementer er Grundlaget for de første højere Gudemyter. De gamle Indere, Grækere, Babylonere, Ægyptere satte Solens, Maanens og Stjernernes Gang, de store Himmellegemers Formørkelser, Naturkræfterne som Jordskælv, Vulkanudbrud, Storm, Torden o.s.v. i Forbindelse med Guddommens Virken. Men de saa egentlig Guden i Tingen selv. Naar de tilbad Solguden, saa tilbad de ogsaa Solskiven; i selve Maanen saa de den Guddom, der gav Vækst og Død, der selv døde og genopstod, der greb ind i den kvindelige Periode og Svangerskabet og paa mange andre Omraader. Maanedyrkelsen er Astrologiens første Stadium; Astrologien, som er af religiøs Art, er Moder til den astronomiske Videnskab. De gamle ariske Religioner har mange Guder, idet hver Planet, hvert Stjernebillede, hver Naturkraft er Udtryk for en Guddoms Virken og Vilje. Senere simplificeredes dette Mangeguderi, og Jøderne f. Eks. søgte at indordne alle disse Guders Virksomheder under een Gud. Ligeledes regner de Kristne sig for Dyrkere af een Gud, dog i tre Personer og med en Djævel som Modsætning, men under denne Enkelt-Gudsdyrkelse ligger Flerguderi i et lavere Plan som Hærskarer af Engle, Helgener, Djævle; det gamle hedenske Flerguderi fulgte med. Ogsaa Grækerne kaldte de underordnede Guder for Engle (angelos) og føjede denne Betegnelse til adskillige Gudenavne: Eros angelos, Hermes

angelos o.s.v. Saadanne Guddomme stod i de øverste Gunders Tjeneste og var deres Sendebud. Allerede i Grækernes aandelige Stortid begyndte en fremragende Videnskab at udvikle sig efter den oprindelige religiøse Stræben. Senere udvikledes den videre under den kristelige Periode og ofte under Kamp med Religionen, hvis ihærdigste Dyrkere stod fast paa forældede Iagttagelser og Forestillinger. Denne Kamp var forøvrigt begyndt allerede i den hedenske Tid. Flere af de græske Oldtidsforskere var kommen paa Kant med deres Samtids Præsteskab og fordømtes af dette og af Folkets brede Lag. Videnskaben har senere gennemgaaet en lignende Udvikling som Religionerne, den begyndte med Studiet af mange Kræfter i Naturen for senere, helt oppe i vor Tid, mere og mere at gaa over til Antagelsen af een Grundkraft, der ytrer sig forskelligt i de forskellige Stoffer.

Videnskaben fornægter i vor Tid ofte sin religiøse Natur og betragter Verden som en mekanisk Funktion. Hvad Oldtidens Folk vilde kalde Aabenbaringer, kalder den Opdagelser og Opfindelser, men den er dog stadig ude af Stand til at oplyse noget om Kraftens eller Kræfternes inderste Væsen. Den er i Almindelighed tilbøjelig til at betragte den menneskelige Sjæl eller Aand (eller hvad man behager at kalde Bevidsthedens Sum i det menneskelige Jeg) som det højeste universelle Liv. Naturligvis kan der findes lignende Livs- eller Aandsformer paa andre afkølede Stjerner, men Stjernerne selv – de er Partikler i et øde Verdensrum, det bevidstløse Kaos, der avler Livsformer og Sjæl i Blinde og uden Plan

eller Maal. Kræfternes Spil i dette Verdensstof er ganske vist Love underkastet, urokkelige Love, Aarsags- og Virkningslove, lige saavel som de aandelige og fysiske Kræfter i Organismerne.

Mon ikke Videnskaben overvurderer sig selv? Eller undervurderer den Verden, hvis Hemmeligheder den vil udrede? Kanske Hvepsen eller Bien, der bygger fortrinligt ordnede Boer og har klogt indrettede Samfund, mener det samme om sin skarpsindige Aand, den, som vi i det store og hele ikke beskæftiger os med, og som vi kun aner gennem dens Ytringer i det Stof, den arbejder med. Kanske Bakterien betragter sig som det højeste Væsen i Organismen, som den nærer sig af, og overhovedet benægter Muligheden af et bevidst Liv i denne uoverskuelige Organisme. I hvert Fald er det en noget kortsynet Videnskab, der siger mere, end den ved. Men overfor Religionerne maa man jo alligevel tage dens Parti, da disse som oftest modstaar enhver ny Erkendelse, der ikke lader sig forlige med deres Net af forældede Forestillinger. Dog har den religiøse Følelse over for Verden og Udviklingen en Værdi, der næsten er uundværlig for Sindenes indbyrdes Harmoni og for Udviklingens Fortsættelse i livsfremmende Retning.

Det sjælelige Liv i Individet opholdes og næres gennem de saakaldte fem Sanser. De er vel egentlig at betragte som fem særlig betonedede Arter af Følsomhed hos det levende organiske Stof. De fungerer heller ikke uafhængige af hinanden. I mange Tilfælde støtter de gensidig hinanden, endog i den Grad, at en enkelt Sans næ-

sten kan sættes helt ud af Virksomhed, hvis en eller flere af de andre ikke medvirker. Omvendt kan de andre skærpes, hvis en enkelt bortfalder. Det tør nok siges, at Synet er den Sans, der indvirker dybest og alsidigst paa det sjælelige Liv.

Vi kan lige saa lidt udtømmende definere, hvad Sjælen er, som vi kan gøre Rede for, hvad Kraften er. Men vi kan nok sige, at Sjælens centrale Indhold er Spejlbilledet af den omgivende Verden, saaledes som den aabenbarer sig i en vis Skala af Straaler. Livsfølelsen rummer først og fremmest en lang Erindringsrække gennem alle Livets Aldre af saadanne Spejlbilleder; dertil kommer en Række Indtryk gennem de øvrige Sanser, og gennem fortsat Paavirkning af forskellig Art danner sig Grundfølelser og forbigaaende Følelser, samt Grundlaget for, hvad vi kalder Tænkning. Den Evne, Legemets Nerver, navnlig Hjernens, har til at opbevare Sansningens væsentlige Indhold, og som vi kalder Erindringen, er vel det væsentlige Grundlag for, hvad vi benævner Personlighed. De opmagasinerede Iagttagelser og Paavirkninger giver hvert nyt Nu Baggrund, ja selv vore Fædres, Slægternes Erfaringer og Iagttagelser giver vor Livsfølelse Horisont og Indstilling.

Ved Sjæl tænker vi navnlig paa Bevidsthed, Jegfølelse ud til vor Iagttagelses og Erindrings Grænse, men ogsaa ud over denne Grænse strækker Sjælen sig. I vor saakaldte Underbevidsthed ligger mangt og meget gemt, som tilsyneladende ikke mere erindres, men som dog ved givne Lejligheder skyder Glimt op i Bevidstheden

og kan influere endog i væsentlig Grad paa Sjælens Indstilling.

Vi maa nu spørge: Er Sjælen, Bevidsthedslivet indtil dets yderste taagede Grænse, et Resultat af vor egen Planets Funktioner? Langt fra alene. Vi er ikke vant til at tænke os vor Jord som isoleret Himmellegeme, fordi vi altid paavirkkes af den i dens Sammenhæng med andre Stjerner. Især maa vi give vort Planetsystems Centrum, Solen, Æren for de dybeste sjælelige Rørelser i os. Bestraalingen fra denne store, hede Klode er Bevidsthedens egentlige Vækker. Naar den Side af Jorden, som vi bebor, vender sig fra Solen og omsluttet af Mørke, falder det organiske Liv i Dvale. Blomsterne, som aabnede sig for Lyset, lukker sig for Mørket og den dermed følgende Kulde. Hos Planterne kan der vel ikke være Tale om »Sjæl«, men dog afgjort om Fornemmelse. Hos de højere Dyr og, som man vel tør sige, hos det højeste, Mennesket, indtræder Søvn, Dvalen med Natten og Mørket, om end ikke paa Klokkeslet og nøjagtig ved Solnedgang. Man kan til en vis Grænse holde sig vaagen ud over den normale Søvn. Men i simpel Almindelighed kan man nok sige, at Bevidstheden, det vaagne, virksomme Liv, hører Dagen til, Dvalen, Bevidstløsheden, Uvirksomheden hører Natten til. Bestraalingen er den egentlige Vækker. Vi erkender alle Ting ved de Straaler, de udsender. Vort Stemningsliv er afhængigt af Lysets Indtrængen gennem vore Øjne. Alt vort Begreb om andre Verden er meddelt os ved Lyset. Vort Sprogs centrale Klange, Vokalerne, er Klange fra Naturen, vore Ord og Tanke-

billeder er Glimt og Skær fra det Naturliv, der direkte og gennem Arv har nedfældet sig i vort Sind.

Derfor har vi ingen Grund til at føle os overlegne over for den gamle Græker, der højede sine Knæ i Søjletemplet for Solguden, den store Helios, der daglig kørte hen over Himlen. Religiøst er vi ikke kommet stort videre end han, selv om vi ved en Del mere om Solguden selv og dens Beskaffenhed, selv om Solen ikke saa godt nu kan betragtes som en selvstændig Guddom, men maaske kun som et guddommeligt Atom. Selv vor Religion i Nutiden er fuld af Mindelser om den gamle hedenske Soldyrkelse. Det er intet Tilfælde, at saavel Kristi Fødselsdag som den gamle Solgud Mitras' er den 24. December, der ved vor Tidsregnings Begyndelse var Vintersolhvervsdagen, da denne for Verden saa betydningsfulde Gud vendte tilbage til den nordlige Halvkugle igen.

Og mon de gamles Solhymner er sprungne mere følte ud af Sjælen end Ludvig Holsteins Solbøn:

»O hellige, som modner
den unge Piges Bryst
og Mandens dybe Tanker
og Hjerterne, som banker
i Længsel og i Lyst
og Druens fulde Ranker
paa Højene i Høst —

Velsign mit svage Hjerte!
Det skælver som et Blad.
Kast Lyset fra det høje

paa Sjælen i mit Øje,
at jeg maa vorde glad
og glemme al min Møje
forynget i dit Bad!»

Selv om det er Solens Straaler, der tænder Bevidstheden, Sjælen, paa Jorden, saa er det imidlertid de fra de jordiske Stoffer tilbagekastede Straaler, der i væsentlig Grad be-
tinger det menneskelige Bevidsthedslivs Indhold. Med
Henblik paa dette lod jeg i min Studentersamfunds-Kan-
tate den unge Mand udbryde:

»Muld og Hav vort Væsen drage
med en større Klodes Skær.
Jord! Vi kalder: Kom os nær
og vær vor i vore Dage!
Lødom, som i Græsset gror!
Lødom, som i Bølgen bor!
Fyld med Liv vor Længsels Skaaler,
giv os Sjæl af dine Straaler!«

3.

Vor væsentligste Erkendelse modtager vi som nævnt gen-
nem Straalerne, vor Forstaaelse af Verden og vort Ind-
tryk af den meddeles os gennem disse. Men hvor ufuld-
stændig vor Verdenserkendelse og Forstaaelse er, indses
bedst af, at de Straaler, der opfattes gennem vort Syn,
ligger indenfor et snævert Omraade af Straalernes Skala.
Alle Straaler, hvis Svingningstal er under 500 Billioner
i Sekundet eller over 730 Billioner i samme Tid kan ikke
opfattes af Synet. Men at der gives Straaler, der svinger

baade svagere og stærkere, er bevist. Saaledes erkendes
Ultraviolet, der svinger over 730 Bill. Gange i Sek., ved
dets Virkning paa fotografiske Plader, en Virkning, der
er stærkere end de synlige Straalers. Der gives faktisk
mangfoldige Slags Straaler, som vel delvis kan erkendes
ad spidsfindige Omveje, men hovedsagelig er os endnu
ukendte. Deraf er indlysende, at store Omraader af den
virkelige Verden endnu ligger i fuldkomment Mørke for
os. Vi har Lov til at sige, at vi er naaet relativt vidt i
Evne til at gaa bagom Tilsyneladelser og faa Forstaaelse
af Ting, som syntes med Omhu skjulte for vor direkte
Sansning. Man kunde fristes til at spørge: Mon ikke med
den højere Udvikling ogsaa Sanserne findeles yderligere
i Løbet af Aartusinderne? Sanserne er jo utvivlsomt op-
staaede ved Kræfternes Paavirkning, Følsomhed overfor
Straaler har i Tidernes Løb udviklet sig til Syn, til Øje,
overfor Lydbølger til Lytten, til Øre o.s.v. Man kunde
tænke sig, denne Følsomhed yderligere kunde specialice-
res, navnlig naar man fik virkelig Anelse om Ting, der
undgik den nuværende normale Sansning. Man kan na-
turligvis intet sige derom. Det synes, som det egentlige
Instinkt, der vel er Grundlaget for Sansning, svækkes, jo
mere omfattende Sansningen og Tænkningen bliver. Det
er muligt ad Omveje, de nye Erkendelser skal tilegnes.
Det er muligt, at Mennesket fremtidig paa en Maade
selv skal skabe sine nye Sanser. Det har jo allerede dre-
vet det vidt paa dette Omraade. Det er ved Kikkerter,
Mikroskoper og utallige andre Apparater i Stand til at
forstærke Sansningen i uanet Grad, til at liste sig ind paa

Omraader, hvor Sansningen forhen ganske stod magtesløs. Nu vil Mennesket naturligvis gerne have sit eget Snilde at takke for al denne Udvikling. Men deri overvurderer det maaske sig selv.

I denne Forbindelse maa jeg tale lidt om den menneskelige Udvikling gennem Tiderne. Der er adskillige, der ynder at betragte den som en tilfældig Vækst og mener, den gaar til Grunde og opstaar med visse Tiders Mellemrum. Fantaster hævder, at der i glemte Tider har været ligesaa høj Aandsudvikling som nu. Gamle svimlende høje Kulturer er gaaede til Grunde dels ved Slægternes Forfald, dels ved store Naturkatastrofer, der har set ud som hele Verdensundergange og bortrevet de fleste af Samtidens Mennesker. Ad hemmelige Videnskabers Vej laver de Landkort over Jorden for Aarmillioner siden og fortæller om Rodracer og de Mennesker, der bar de fordums saa guddommelige Kulturer. Men intet, intet af alt dette er bevist. Der er ikke et Halmstraa for den normale Menneskehjerne at knytte Troen paa disse Aabenbaringer til. Og da Selvbedraget er et hyppigt Tilfælde, hvor Fantasien løber løbsk, kan det ikke bebrejdes nogen, om han ikke øjeblikkelig tager ved Troen, naar den synske prædiker.

Hvad kan derimod den gennem normal Sansning trænede Hjerne læse af de historiske Overleveringer, de naturhistoriske Fund, de mytiske Antydninger? At den Udvikling, vi nu er i, skrider frem med voksende Fart og er skreden frem siden en Fortid, der ligger langt bag den egentlig historiske Tid. De ældste Menneskeskeletter er

af en primitivere Form, særlig hvad Hjærneskallen angaar, end Nutidens Racer. De ældste Redskaber af Sten, som findes Jorden over, er simple og raa i Sammenligning med de senere Tiders. De hæver de fjerne Fortiders Folk langt over Dyrene, men viser tillige, at de stod uendelig langt under den historiske Tids Mennesker i Evne og Snilde. Man maa dog ingenlunde undervurdere dem. De begyndte Udviklingens store Værk paa bar Bund. Eller lad os se paa de første Tilløb til Kunst, vi kender: Billederne i spanske og franske Bjærghuler fra Istidens Slutning. De viser simpel, men skarp Iagttagelsesevne, en Teknik, der sikkert har udviklet sig langsomt og ensformigt og bag hvilken der ligger Aartusinders endnu simple Tilløb. Saa dukkede allerede i den historiske Oldtid høje Kulturer op. Nogle paastaar, de senere gik til Grunde. Det er urigtigt. De standsedes midlertidig, men vi bygger videre paa dem den Dag i Dag. Og naar der nu er Profeter, der spaar, at den Udvikling, vore Tider har naaet, ogsaa staar foran sin Undergang, sit Forfald, saa er det en Tale, der ikke synes at have noget paa sig. Den Udvikling af menneskelig Evne, vor Tid har naaet, gaar ikke til Grunde og glemmes ikke, med mindre Jorden selv i sin Helhed forgaar. Thi den omspænder snart alle Menneskeracer. Det er ikke blot Europas Kultur, men det er ogsaa Amerikas, Asiens, Australiens og allerede til Dels Afrikas.

Man maner Krigens, Nationalhadets og andre Djævlens paa Væggen. Javel. Disse Onder kan bringe lokale Tilbagefald for Menneskene. Men selv den sidste modbyde-

lige Verdenskrig fremskyndede Udviklingen paa visse Maader. Den befæstede Menneskeandens Herredømme over Luften. Før Krigen var det en Bedrift at flyve over Øresund. Nu er det først en Bedrift, naar man flyver over et Verdenshav. Dog maa Krigene, trods alt, regnes for kulturelle Tilbagefald, og det havde været langt at foretrække, om Flyveteknikens Udvikling havde været 10 Aar længere og Krigen været undgaaet. Hvad Menneskets Snilde har erobret, vil Mennesket nu vanskeligt kunne miste. Mennesket er vel fysisk væsentlig det samme som i Urtiden, men aandeligt er det et ganske andet. Organisk set gaar det endnu paa to Ben og arbejder med Hænderne, men tillige farer det over sin Planet paa Hjul eller Vinger, og selv om Tanken iler forud, saa er der dog kommet ikke lidt af Sjælens Fart over den legemlige Bevægelse, og sindrige Maskiner med tusind Hestekræfter aflaster en stor Del af Haandens Arbejde og mangfoldiggør dens Ydeevne i en overordentlig Grad. Synet foregaar vel endnu normalt med to Øjne, men disse kan gennem kunstige Forstærkninger faa tusind Øjnes Sekraft. Nutidens Menneske har allieret sig med Oldtidens Guder og Engle, Naturens Kræfter, og selv om Sjælens Væsen er det samme som i Oldtiden, saa er Sjælens Vingefang et andet og dens Horisont en langt større.

Hvad er nu Aarsagen til denne Udvikling, hvis fremadskridende Linje tydelig kan følges fra de historiske Tiders første Morgen til vore Dage? Er det Mennesket, der ud af sig selv har skabt den? Eller er det Guderne, Kræfterne, der har meddelt Mennesket nogle af deres Hemme-

ligheder og vakt Udviklingens Drift i dem? De store Banebrydere, hvis Tanker eller Opdagelser eller Opfindelser har sat Skel i Tiden, har vel faaet deres sjælelige Almengrundlag fra deres Omverden og Samtid, men hvor har de faaet de Impulser fra, der har ført dem ud over Samtiden og trukket denne med sig ind i en højere Udvikling? Det er i Reglen saa langt fra Samtiden selv, som denne oftest har lønnet disse Banebrydere med alle mulige Martyrier til Tak for deres Gaver. Det gamle Sagn om Prometheus, der gav Menneskene Ilden og til Tak blev lænket til Klippen og prisgivet Ørnen, som hakkede hans Lever, gentager sig gennem alle Tider. Gennemsnitsmennesket har i Reglen ingen Ro, før det faar kappet det Hoved af Geniet, som rager op over Mængden. Men det faar jo alligevel Del i de Goder, som dette Hoved bragte. Men hvorfor maa Geniet da gaa sine egne Veje og Tid efter Tid slaa Fremtidens Porte op, trods al den Utaak og Unaade, der saa ofte er Lønnen. Hvorfor indordner det sig ikke under Middelmaadighedens Krav og høster dens Velvilje og Anerkendelse?

Vel sagtens fordi det ikke kan. Det har modtaget en Kaldelse, en Udvælgelse, der er stærkere end alle Ytringer af Gunst eller Mishag fra Omverdenen. Det har faaet en hellig Ild i Sjælen fra en ukendt Kilde. Det maa bringe dens Lys ud over Verden, om saa Ørnen skal æde Leveren op.

Men er det da udefra, de nye Impulser kommer? Er det fra den saakaldte »døde« uorganiske Verden, der afspejler sig i alle Sjælens Ytringer? Er denne Verden

med de gigantiske Kræfter, der spotter al menneskelig Kraft, en levende Verden? Nu er man ved Liv jo vant til at tænke sig bevidst Liv. Men derfor er det jo ikke nødvendigt at betragte hvert Led i en levende Helhed som et Led, der rummer Sæde for Bevidsthed i sig selv. En Finger, en Taa har jo sit bevidste Liv i Hjernen, og hvad et saadant Lem føler som Velbehag eller Pine er en Virkning i Hjernen. Løsrevet fra Legemet har det ingen selvstændig bevidst Fornemmelse. Ligeledes er det vel ikke sandsynligt, at en Sol eller et Solsystem er nogen selvstændig Organisme med noget Sjæls- eller Bevidsthedscentrum i sig. Saadanne Enkeltstjerner er vel snarest at opfatte som Partikler i en uoverskuelig stor Helhed. Spørgsmaalet bliver da: Er Naturens Kræfter af hvad vi plejer at kalde guddommelig Art? Er der sjælelige Centreter eller et sjæleligt Centrum i Universet? Er Straalen, den synlige som den usynlige, der fortsætter sin tilsyneladende evige Vej i Universet, en Slags aandelig Funktion? Disse Spørgsmaal kan ingen Videnskab endnu besvare. Og ingen Religion kan afgive noget paalideligt Vidnesbyrd derom. Men de videnskabelige som de religiøse Bestræbelser burde mødes i Fordomsfrihed over dette Virkeligheds-Problem.

Vi er bleven vante til, særlig gennem Videnskaben, at se en Plan i alt. Udviklingslæren har ladet os øjne en Plan i de jordiske Organismers Slægtskabsforhold, et Væsners Stamtræ paa Jorden, et Slags Livets og Kundskabens Træ, sammensmeltet til eet Billede. Menneskets Udviklings Forløb i den historiske Tid synes ogsaa umis-

kendelig at være gaaet for sig efter en Plan, hvis Endresultat vi ligesaa lidt nu kan dømme om, som de Menne-
sker, der stod ved dens Begyndelsesstadier. Skulde alt dette være udsprunget af et blindt Spil af blinde Kræfter? Ja, Oprindelsen bliver naturligvis lige gaadefuld, hvad enten vi taler om det blinde Tilfælde eller om den guddommelige Urkraft. Begrebet »uendelig« kan vel konstateres som et reelt Begreb, men det falder udenfor Sjælens Erkendelsesomraade. Det uendelige Rum og den uendelige Tid, der sikkert er Dimensioner, der griber ind i hinanden, er uadskillelige, omslutter al Virkelighed, men Sjælen, Tanken, kommer tilkort overfor dem. Alt, hvad vi erfaringsmæssigt spænder over, er endeligt, har Udspring, Forvandling, Ophør, som maaske altsammen kun er Forvandling.

Men vi kan maaske tænke os, at alt, hvori Kræfter rører sig efter Love, er levende, bevidst eller ubevidst. Selv hvad vi forstaar ved Sjælen, Bevidstheden, kan endda være Sjæl af lavere Orden, som Drømmen overfor den vaagne Tilstand. Denne Formodning glimter ofte frem i Tidernes Løb. Walther von der Vogelweide siger:

»O we war sint verswunden alle mine iar?
ist min leben mir getrömet oder ist es war?«

Og Ludvig Holstein:

»Gennem alt gaar den stærke Strøm,
o, jeg undres for, hvad jeg ser!
Vi er midt i en Skaberdrøm,
som forløses i alt, som sker.«

Jeg har selv engang i »Tidernes Sang« udtalt:

»Vi lokkes op af Søvnens Bad ved Gry,
ved Verdensbaalet, som vort Syn ej taaler.
Vi drømmer Værker frem, vi bliver ny,
faar Fremtidsve ved Skaberkraftens Straaler.

Vi Øjeblikkets Børn faar Fremtidsve,
vi foreløbige Former for en Grøde,
vi glæder os til Ting, som først kan ske,
naar vi i Tusind Aar har været døde.»

Selve den synlige Verden er underkastet en evig Forvandling. Udstrækningen gennem Tiden er en saadan uafbrudt Forvandling. Derefter maa ogsaa Stoffet i Verdensaltet antages at være i en fortsat Udvikling. Om denne ved vi egentlig intet, men maa anse det for vort Livs inderste Lov at være i Harmoni med Naturen, med den Livsvilje, som er nedlagt i os, idet vort Instinkt, vor Fornemmelse nogenlunde siger os, hvad der bringer os Glæde og Velvære i Sjælen.

Jeg skrev en Gang:

»Verdens Herre!
Jeg har gættet og grublet,
men altid har jeg snublet
over din Gaade.
Kan du selv den raade?
Eller er du som vi
dig selv en Gaade
og derfor saa dunkelt dit Værk?
Eet er du: du er stærk,
stærkere end Jublens og Kvalens Gløden,
end Jordelivet og Jordedøden.»

Naar Mennesker almindelig taler om Sjælens Udødelighed, tænker de sig den personlige Bevidsthed fortsat, selv om Legemet, hvorved den i denne Form opholdes, gaar i Opløsning og ganske forandrer Tilstand. Den personlige Bevidsthed maatte dog antages at skulle væsentlig forandres, hvis den skulde overgaa til en fuldkomnere og evigvarende Tilstand. Naar vi erindrer, at maaske næppe en eneste af den menneskelige Sjæls Erkendelser og Forestillinger betegner i absolut Forstand en rigtig, en udtømmende Opfattelse, maatte Sjælen, naar den fik sine endelige Korrektiver, saa at sige blive en anden. Endvidere bestaar den til Stoffet knyttede Sjæl jo for en væsentlig Del af Erindringer om Oplevelser, hvori den legemlige Skæbne spiller Hovedrollen, men i en Verden af legemløse Sjæle vil disse Oplevelser antages at tabe deres Betydning.

Sjælen i den Tilstand, vi opfatter den, er jo i alle Henseender mærket af det legemlige Liv, indfanget af dette gennem Sansningen og uløselig præget af dettes Tilstande. Men de fleste har sikkert lagt Mærke til, hvor afhængig det ene Menneskes Sjæl og Sindstilstand er af de omgivende Menneskers. Man fristes til at spørge: Er »Sjælen« absolut individuel? Sikkert ikke absolut. Maaske endog i ringe Grad. Sjælelige Processer kan give sig stærkere Udtryk i det ene Menneske end i det andet, som en Ild blusser højere i ét Baal end i et andet. Men saa lidt som Ilden er individuel, særegen for det enkelte Baal, saa lidt er Sjælen stærkt individuel.

Den er snarest at betragte som en universel Kraft, en Planetfunktion.

Overlæge Hallager har en Gang i en Artikel udtalt: »Den amerikanske Psykolog Sides paastaar, at Personlighedens Kraft i en Forsamling er omvendt proportional med de forsamlede Menneskers Tal. Dette lyder vel noget for matematisk til, at man kan tage det bogstaveligt. Men der er ingen Tvivl om, at naar en Folkemængde, eller blot en mindre talrig Forsamling, er optaget af den samme Forestillingsrække, navnlig naar det drejer sig om stærkt følelsesbetonede Forestillinger, saa er en saadan Forsamling langt mindre modtagelig for Fornuft, end dens enkelte Individuer vilde være hver for sig – og det er uendelig meget lettere at lokke en Forsamling paa 10 000 Mennesker til en ubesindig eller ulovlig Handling, end det er at faa et enkelt Menneske til at gøre den Slags Dumheder.«

Eksempler paa ovenstaaende kan anføres i Massevis. De kendes af alle fra Folkemøder, hvor der skabes Overdrivelsestilstande, Begejstring, Harme, Nidkærhed. Den enes »Løftelse« smitter den anden, der skabes en almen Folkestemning, og Mødets Aand bliver afhængig af Fler-tallets kulturelle Stadium.

Fra almindelige Sammenkomster og Selskaber kendes ogsaa denne Udviskning af det personlige. Der fremkommer let en fælles sjælelig Strømretning. En enkelt fører an, siger forløsende Ord; de andre rives med. Man ler hjærteligt ad Vittigheder eller Pudsigheder, som man under andre Forhold ikke vilde ænse, ja man kan se en

og anden le med, saa han faar Taarer i Øjnene, uden at vide, hvad de andre ler af.

Man har mange Beretninger om telepatiske Foreteelser. Nære Slægtninge, boende i forskellige Lande eller Verdensdele, har i bestemte Øjeblikke faaet Anelser om hinandens Forhold under Katastrofer, særlig har den enes Dødsøjeblik kunnet paavirke den anden, saa at denne endog har set den fjærne døende træde ind i Værelset. Helt forklarlige er disse Tilfælde maaske ikke, men man maa tænke sig en stærk sjælelig »Udladning« fra den ene Side, og at Virkningen har forplantet sig paa lignende Maade som ved Telegrafering uden Traad.

At Legemets Tilstande indvirker paa Sjælen har vel alle erfaret. Men omvendt virker ogsaa Sjælen paa Legemet. Specielle Bevidsthedstilstande har virket i høj grad omdannende paa Menneskets organiske Natur. Overførte Forestillinger har ophævet Sansernes normale Virksomhed (Hypnose), og under de rent personlige Sjælsytringer ligger en Sjæl i videre Forstand, en Folkesjæl, en Nationalsjæl eller først og fremmest en fælles religiøs Sfære, paa hvilken de personlige Sjælsytringer er at betragte som Krusninger paa et Hav. I visse Tilfælde fristes man til at tænke: Er ikke Indbildningskraften selve Skaberkraften? Eller en Impuls fra denne? Det er ikke usandsynligt, at vidtomspændende religiøse Idéer har medvirket ret stærkt til Prægningen af Racer.

Den menneskelige Udvikling erkendes særlig som en Udvikling i Evner, dette betyder ogsaa i højeste Grad en sjælelig Udvikling. Religionerne har den Mangel, at

de let bliver dogmatiske og derved udviklingsfjendtlige. De giver et endeligt Svar, hvor der kun kan svares ufuldkomment. Det samme kan i nogen Grad gælde Videnskaben, selv om dens Dogmer er lettere at faa Bugt med (de kan til Tider være vanskelige nok).

Alle Religioner har det Fortrin og den Fejl, at de til en vis Grad bedøver. De værner mod Smerten. Er Livet levet forgæves, er der Haab endnu. Kan Lykken ikke opnaas her, venter man til hisset. Det er naturligvis en Vildfarelse at tro, at Fromheden er blottet for Egoisme. Enhver Dyd er paa en eller anden Maade en Dyd af Nødvendighed. Ateismen derimod levendegør baade Glæde og Kval i saa fuld Udstrækning, som Sjælen er i Stand til at fatte dem. Med det evige Mørke som Baggrund straalet Øjeblikkets Lys mere indtrængende. Skal alle Tiders Liv gribes i et Nu, faar dette Nu et stærkt Virkelighedsindhold. Kvalen, Sorgen, Fortvivlelsen bliver en Sandhed, der føles. Man klynger sig desto inderligere til det, der er, jo mere man ser Afgrunden gabe. Man sanser og husker desto stærkere, jo nærmere man føler Glemslens Nærhed. Naar Dogmer og Overtro derfor har truet med at svække den menneskelige Evne og hæmme Udviklingen, har den ateistiske Livsbetragtning søgt at styrte alle Guder i Grus og aabner alle Veje og Porte for Menneskaanden. Den har givet alle Muligheder Lov at være til. Den har skaffet Groplads for Evner, Religionerne længe havde hæmmet. Ateismen er vel egentlig opstaaet ved Religionernes Myndighedsmisbrug.

Men at Ateismen kommer Verdens sande inderste Vir-

kelighed nærmere end religiøs Betragtning af Verden er usandsynligt. Der er ingen Videnskab, der kan begrunde den. Det er en naturlig Ting, at vi Mennesker maa fortsætte visse Retningslinjer i vor Tilværelse og Udvikling ud i Universet, af hvis Stoffer vi bestaar, og hvis Kræfter rører sig i os.

Alle Religioner har samme Udspring og samme Maal: Higen mod det ukendte, mere Erkendelse, nærmere til Kildespringet. Alle har de en Flig af Kappen, som den evige Kraft, den evige Evne, den evige Frembringer hyl-ler sig i.

Mennesket besidder sikkert endnu en Uendelighed af kosmiske Muligheder, af bundne Evner, som der skal Tid og Nødvendighed til at frigøre. Mennesket er Stjernens Tjener, ikke dens Herre, en Funktion i Planeter-nes Liv.